

Dietrich Bonhoeffer - Nenáboženský člověk dospělého světa

Ladislav Hejdánek

◆ poznámky, česky, vznik: 26. 2. 1963 – 11. 3. 1963 ◆ poznámka: pro Novou orientaci - pozn. aut.

◆ notes, Czech, origin: 26. 2. 1963 – 11. 3. 1963

Dietrich Bonhoeffer – „Nenáboženský člověk dospělého světa“ [1963]

pro Novou orientaci

1. V oběžníku Honzy Čapka (10. 12. 1962) jsem byl pověřen dvěma úkoly, z nichž jedním je vypracování článku: „Nenáboženský člověk dospělého světa (Bonhoeffer)“ který by měl vyjít v Theol. příloze KR. Je tam udán termín 31. 1. 1963, ale na poradě 22. 1. 1963 u nás souhlas s odkladem.

2. Formulace Zásad: „Dietrich Bonhoeffer nás přinutil brát vážně problematiku rozhovoru s nenáboženským člověkem dospělého světa. „

1. Má-li moderní člověk sám sobě rozumět, musí si použít nějakého aparátu „sebe porozumění“, slovem nějaké reflexe. Náboženství bylo vybaveno typem reflexe, který dnes už nefunguje, je neúčinný. Použít si dnes fungujícího prostředku znamená použít si vědecké resp. filosofické reflexe.

2. Vztít vážně problematiku rozhovoru s nenáboženským člověkem dospělého světa znamená vzít vážně přesun, k němuž došlo historicky od náboženského, metafysického typu reflexe k reflexi moderní. Mluvit k modernímu člověku je možno pouze jeho vlastní řečí, formou, na niž on sám je zvyklý. Tato skutečnost nás nutí mluvit filosoficky a vědecky.

3. Zůstává tedy na nejbližší naší cestě otázka, s čím se budeme k modernímu člověku filosoficky, vědecky obracet. To je všechna ta složitá problematika: co tu je forma a co obsah? Jak bude vypadat, jak je třeba si představit nenáboženské resp. odnáboženštěné kérygma? Atd.

4. Toto základní, elementární je dříve než jakákoli náboženská reflexe; a je dostupné i reflexi nenáboženské. Je to skutečnost víry, která teprve v reflexi dostává formu např. kérygmatu (v případě náboženské reflexe). Co je pro moderního člověka elementárně významné, je právě skutečnost víry. K té se musí vracet novodobá, tj. filosofická (a snad – je-li – i vědecká) reflexe. Stojí před námi skutečnost i problém paralelity náboženské a nenáboženské reflexe víry.

5. Nenáboženská reflexe víry – to je reflexe filosofická (moderně ovšem, zatím co stará filosofie, tzv. metafysika, je pouze pokračováním, byť transformací reflexe náboženské) resp. vědecká. Jde nám tedy o problém filosofie, založené z víry; tak se nám klade znovu starý problém tzv. křesťanské filosofie.

6. Tato nová situace je historickým výsledkem interakce některých skutečností: náboženství překonáváno nejprve nefilosofickým způsobem (např. Irán, prorocká linie v Izraeli atd.), ale také filosofickým (Řecko). Ve střetnutí řecké filosofické tradice s myšlením na prorockých základech se zřetelně ukazovala zastaralost oněch „filosofických posic“, které byly pouhou transposicí starých náboženských struktur. Proto nejprve obrana proti filosofii. Ale pak historický vývoj ...

(26. 2. 63)

7.

V posledních letech svého života (možno říci měsících) dal Bonhoeffer ostrý výraz přesvědčení, které si mnohé z nás už docela podmanilo: že distance od náboženství prospěje naší orientaci na Ježíše Krista a na jádro jeho poselství. Bonhoeffer především konstatuje, že člověk se už více nebo méně stal radikálně nenáboženským, že vstoupil do naprosto nenáboženského údobí a že už prostě náboženským být nemůže. Tím však je současně postavena otázka: co to znamená pro naše křesťanství? Čím je dnes pro nás křesťanství a kdo to je pro nás Ježíš Kristus? Vždyť křesťanství bylo vždycky jednou z forem (a snad právě tou pravou formou) náboženství; stálo vždycky na náboženském „apriori“. Jaká je teď jeho budoucnost, když bylo připraveno o svůj náboženský základ? Na tuto otázku neodpovídá Bonhoeffer s úzkostí a obavami (ani ji tak nestaví). Má pro Kristovu věc v tomto nenáboženském světě dobrou naději. V čem ji zakládá? Především se orientuje na skutečného moderního člověka a ne na „poslední rytíře“ nebo na těch několik intelektuálních nepoctivců, u nichž je možno s náboženstvím ještě něco pořídit. To přece nejsou ti nemnozí vyvolení. Právě tak se nelze orientovat na několik nešťastných v jejich slabé chvíli, abychom je nábožensky znásilnili. Naopak musíme pochopit, že západní forma křesťanství je předstupněm úplné nenáboženskosti.

(9. 3. 1963)

8.

Bonhoeffer ovšem jen tušil – na mnoha místech je ještě v zajetí náboženské nejen terminologie, ale přímo i myšlení (Kristus Pánem světa, mluvit před moderním nenáboženským člověkem o Bohu atd.).

9.

Moderní nenáboženský svět je skutečností; sám si však jen málo a nedostatečně rozumí. Je třeba mu rozumět lépe než on rozumí sám sobě. Nikoliv ovšem nábožensky! To se rozumí. A jak tedy? Co bude nástrojem tohoto lepšího pochopení? A má-li být funkcí „křesťanů“ a „církve“ ne vládnout, ale sloužit, pomáhat, co tedy bude nástrojem tohoto sebepochopení světa? a moderního nenáboženského člověka?

(10. 3. 1963)

10.

Bonhoeffer přišel s náznaky perspektiv; je třeba jeho myšlenky především domyslet a tím i prověřit. V této práci se hodláme zabývat jedním aspektem.

11.

Pro řadu z nás je nemožné a protismyslné opouštět křesťanství; a přece se rovněž cítíme být moderními lidmi. Jestliže si nad svým křesťanstvím klademe otazník, pak pouze v jedno smyslu: co z našeho křesťanství může mít plnou váhu v tomto moderním světě? To znamená: co může být pomocí, kladným přínosem, solidárním příspěvkem modernímu životu, myšlení, prostě modernímu člověku?

12.

Jaký smysl má otázka po podstatě náboženství? Nejde o objektivní, nezaujatý pohled. Jde o rozpoznání něčeho, co se nemůže opírat o pouhé diváctví. Terminologický problém není pouze formální, ale jde o konotace pojmu v určitém pohledu na celou situaci. Proto pojmové určení „náboženství“ není výchozím (prvotním) úkolem, ale vedlejší, druhořadou záležitostí. (Fakticky.) Ovšem tam, kde chceme výsledky myšlenkového úsilí podat systematicky, bude dobré od toho vyjít.

13.

Rozhodující myšlenkou Bonhoefferovou je pojmut náboženství historicky. V tom se shoduje s řadou myslitelů starších, zvláště z řad kritiků náboženství. Náboženství vzniklo historicky a v historii také zanikne. My jsme dnes svědky jeho zániku. Ve své síle bylo náboženství výrazem něčeho, co bylo mimo ně, nad ním, před ním – prostě něčeho jiného. Toto jiné nepřestává existovat se zánikem náboženství, ale nachází svůj výraz v nových formách. Máme tedy před sebou hned dvě otázky: 1) co je toto jiné? a 2) co může být (či je) tou novou výrazovou formou?

14.

Bonhoeffer jen načal problematiku, mnohde však zůstal u starého myšlenkového aparátu i u starého výraziva. Tak ku př. mluví stále o Bohu. Je otázka, zda nejen toto slovo, ale sám pojem není natolik svázán s dějinným útvarem náboženství, že musí být spolu s ním také opuštěn. U nás Hromádka a Rádl užívají pojmu „pravda“ náhradou za pojem „Bůh“ (odkazy, slib článku o Rádlově pojetí pravdy). Je to perspektiva.

15.

Zdálo by se, že je třeba začít otázkou první, tj. co je to jiné, co na sebe vzalo na určité historické období náboženskou formu, ale co se bez ní může v zásadě obejít. Ale to je jenom zdání. Abychom se vůbec mohli pokusit o postižení „tohoto jiného“, musíme si připravit k použití nový aparát, novou formu.

16.

Nejde nikterak o to, za každou cenu vynalézat něco nového. Jestliže je náboženství už delší dobu v úpadku, musí tu být už něco, co se staví proti němu. Tam je nutno hledat a

najít. A nejen to: je otázka, zda se už docela dávno nezačaly objevovat pokusy o nový výraz, které se stavěly polemicky proti obecné náboženské struktuře.

17.

Moderní svět je postaven myšlenkově na filosofii a na moderní vědě. Je tudíž třeba se orientovat na tento druh myšlenkového aparátu, který se skutečně stavěl polemicky proti staršímu náboženství. V jakém vztahu je řecká filosofie k náboženství?

18.

Platonská resp. přímo Platonova filosofie v podstatě navazuje na religiosní představy. Tam, kde náboženství zná heroje jako pravzory, tam nastupují Platonovy ideje. Archetypické myšlení je pouze dovedeno do systému, ale není překonáno. Stvořitelství bylo přes Aristotelův systém a přes Tomáše vyloženo rovněž v tomto archetypickém smyslu, tím spíše, že některé pozdní SZ spisy už se pokusily staré archetypické obrazy tímto směrem domyslit (pod řeckým i jiným vlivem).

(11. 3. 1963)

19.

Bonhoeffer si cení kontinuity s vlastní minulostí, bez zlomu v životě, bez pronikavých obrátů a změn v orientaci. S tohoto hlediska je rovněž třeba rozumět jeho pokusu o nenáboženskou interpretaci. Je třeba jen jít o něco hlouběji a najdeme správný směr, který byl zakryt religiositou.

(11. 3. 1963)